

BUXORO VA XIVA XONLIKLARINING SAVDO YO‘LLARI VA SUV RESURLARI USTIDAN NAZORAT UCHUN KURASHLARI VA HAMKORLIGI

Rabbimova Umida Norkulovna

Osiyo Xalqaro Universiteti 70220301 – Tarix yo'nalishi magistranti

Haqqulov Mehridin Yunus o'g'li

Ilmiy rahbar

Mavzuning dolzarbligi: O‘rta Osiyo tarixida Buxoro va Xiva xonliklari o‘rtasidagi munosabatlar mintaqaning iqtisodiy va siyosiy manzarasini belgilab bergan muhim omillardan biridir. Bugungi kunda transchegaraviy suv resurslaridan foydalanish va xalqaro transport koridorlarini rivojlantirish masalalari global ahamiyat kasb etayotgan bir paytda, ushbu ikki davlatning tarixiy tajribasini o‘rganish g‘oyat dolzarbdir. Zero, suv va savdo yo‘llari uchun kurash hamda strategik hamkorlik masalalari o‘tmishda ham mintaqaviy barqarorlikning asosi bo‘lib xizmat qilgan.

Ishning maqsadi: Buxoro va Xiva xonliklari o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni savdo yo‘llari (Ipak yo‘li tarmoqlari) va Amudaryo suv resurslari ustidan nazorat qilish prizmasi orqali tahlil qilish, ixtiloflarning sabablarini va vaqti-vaqti bilan yuzaga kelgan iqtisodiy hamkorlik mexanizmlarini yoritib berishdan iborat.

ASOSIY QISM

1. Savdo yo‘llari uchun raqobat. Buxoro va Xiva xonliklari o‘rtasidagi asosiy iqtisodiy ziddiyatlar **Buyuk Ipak yo‘lining** janubiy va g‘arbiy tarmoqlarini nazorat qilish atrofida aylangan.

- **Buxoro:** Mintaqaning asosiy tranzit markazi sifatida Hindiston va Eron bilan bog‘lovchi yo‘llarni qo‘lida ushlab turishga intilgan.
- **Xiva:** Kaspiy dengizi va Rossiya bilan bog‘lovchi shimoliy yo‘llar ustidan monopoliyaga ega bo‘lishni maqsad qilgan.

- **Boj to'lovlari:** Har ikki davlat karvon yo'llaridan olinadigan boj (zakot) tushumlarini ko'paytirish uchun savdogarlarga o'z hududlari orqali o'tishni majburlagan yoki raqib xonlik hududidan o'tuvchi karvonlarga hujumlar uyushtirgan.

2. Suv resurslari va Amudaryo masalasi

Markaziy Osiyoning qurg'oqchil iqlimida suv hayot-mamot masalasi edi. Amudaryo har ikki xonlik uchun ham asosiy hayot manbai bo'lgan.

- **Sug'orish tizimi:** Amudaryoning quyi oqimida joylashgan Xiva xonligi yuqori oqimdagi (Buxoro nazoratidagi) suv sarfiga bog'liq edi.

- **Ziddiyatlar:** Qurg'oqchilik yillarida suv taqsimoti bo'yicha kelishmovchiliklar harbiy to'qnashuvlarga sabab bo'lgan. Amudaryoning o'zanini o'zgartirish yoki yirik kanallar qazish harakatlari siyosiy bosim quroli sifatida ishlatilgan.

3. Hamkorlik va diplomatik aloqalar

Doimiy raqobatga qaramay, umumiy dushmanga (masalan, ko'chmanchi qabilalar yoki tashqi bosqinlar) qarshi kurashda hamkorlik ham mavjud bo'lgan:

- **Elchilik aloqalari:** Savdo-sotiqni tartibga solish va asirlarni almashish bo'yicha doimiy diplomatik missiyalar yuborilgan.

- **Bozor iqtisodiyoti:** Xiva hunarmandchilik mahsulotlari (ayniqsa, kiyim-kechak va charm) Buxoro bozorlarida, Buxoroning ipak va ziravorlari esa Xivada yuqori baholangan.

XULOSA. Buxoro va Xiva xonliklari o'rtasidagi munosabatlar murakkab va ziddiyatli xarakterga ega bo'lgan. Savdo yo'llari va suv resurslari ustidan nazorat qilish istagi ko'pincha urushlarga sabab bo'lgan bo'lsa-da, iqtisodiy ehtiyojlar va geografik yaqinlik ularni o'zaro muloqot va hamkorlikka majbur qilgan. Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy boyliklardan (suv va yo'llardan) birgalikda foydalanish har ikki tomonning ravnaqiga, ularning bo'linishi esa tashqi kuchlar (ayniqsa, Rossiya imperiyasi) tomonidan oson zabt etilishiga olib kelgan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. **Abu-l-G‘oziy Bahodirxon.** Shajarayi turk. – Toshkent: Cho‘lpon, 1992.
2. **Bartold V.V.** Turkistonning sug‘orish tarixi. – Moskva: Nauka, 1964.
3. **Sagdullaev A.S. va boshqalar.** O‘zbekiston tarixi (XVI – XIX asrlar). – Toshkent: Sharq, 2017.
4. **Ivanov P.P.** Xiva va Buxoro xonliklari o‘rtasidagi munosabatlar tarixi. – Leningrad, 1939.
5. **Gulyamov Ya.G.** Xorazmning sug‘orilish tarixi. – Toshkent: Fan, 1957.